כפר עולמי · יחידה 3: אי־שוויון מרחבי · חוברת קטנה

גלעין ושוליים

חוברת תלמיד · **מתקדם**

למה במקום אחד הכול קרוב – ובמקום אחר הכול רחוק?

שם:	כיתה:	תאריך:

מה בחוברת?

1. מושגי מפתח
2. קוראים: גלעין ושוליים: מרחב של פערים ומדיניות
3. חלק א׳ – מתרגלים מושגים
4. חלק ב׳ – בודקים הבנה
5. חלק ג׳ – חושבים כמו גאוגרפים
6. כרטיס יציאה ✂

משחקים לשיעור הזה (חידון מהיר, איש תלוי, טריוויה ועוד) באתר: https://geo-z-chovrot-tiny.sites.tab.bot/

יצרה: רוית ראש בן ישי

מושגי מפתח

קראו את המושגים. נשתמש בהם בכל החוברת.

אזור שוליים

אזור רחוק מהגלעין, לרוב דליל, עם פחות מקומות עבודה ושירותים, אך עם נוף פתוח ודיור זול.

לדוגמה: יישובים בנגב ובגליל

אזור גלעין

האזור המרכזי והצפוף במדינה, שבו מתרכזים שלטון, כלכלה, שירותים, תחבורה ומקומות עבודה רבים.

לדוגמה: אזור המרכז סביב תל אביב

הגירה פנימית

מעבר של אנשים ממקום למקום בתוך אותה מדינה, למשל מהשוליים לגלעין.

לדוגמה: צעירה עוברת מהגליל לעיר במרכז

מאזן הגירה

מספר האנשים שעברו לגור באזור פחות מספר האנשים שעזבו אותו.

לדוגמה: באו 300 ועזבו 500 – מאזן שלילי

עיירת פיתוח

עיירה שהוקמה בישראל בשנות החמישים בנגב ובגליל, ויושבו בה עולים חדשים רבים.

לדוגמה: עיירה בנגב שהוקמה לעולים

פיזור אוכלוסייה

מדיניות שמטרתה לעודד מגורים באזורי השוליים כדי שהאוכלוסייה לא תתרכז רק במרכז.

לדוגמה: הקמת יישובים חדשים בדרום ובצפון

הטבות מס

הקלות בתשלום מסים שמדינה נותנת לתושבים או לעסקים כדי לעודד אותם לפעול באזור מסוים.

לדוגמה: מפעל בשוליים שמשלם פחות מס

נגישות לשירותים

מידת הקלות להגיע לבית חולים, לאוניברסיטה, לתרבות ולעבודה, לפי מרחק, זמן ותחבורה.

לדוגמה: שעה וחצי נסיעה לבית חולים גדול

קוראים

גלעין ושוליים: מרחב של פערים ומדיניות

כמעט בכל מדינה מתגבש מבנה מרחבי של גלעין ושוליים. הגלעין מרכז אוכלוסייה צפופה, מוסדות שלטון, מטות חברות, אוניברסיטאות, בתי חולים גדולים ושדות תעופה. רשתות התחבורה מתנקזות אליו, והוא מציע מגוון תעסוקה ושכר ממוצע גבוה. אך לריכוז יש מחיר: צפיפות, גודש תחבורתי, זיהום ומחירי דיור גבוהים.

אזורי השוליים, לרוב הרריים, מדבריים או סמוכים לגבול, מאופיינים באוכלוסייה דלילה, תעסוקה מצומצמת ונגישות נמוכה לשירותים. יחד עם זאת, יש בהם משאבי קרקע ונוף, שקט, קהילות חזקות ודיור זול. הפער אינו ייחודי לישראל: בצרפת, אזור הבירה מרכז נתח גדול מהכלכלה; באיטליה נמשך זמן רב פער בין צפון מתועש לדרום שבו ההכנסה נמוכה יותר.

מאזן ההגירה – הנכנסים פחות היוצאים – הוא מדד ל"כוח המשיכה" של אזור. בשוליים הוא שלילי לעיתים קרובות, משום שצעירים עוברים לגלעין ללימודים ולעבודה. כך נוצר מעגל מזין את עצמו: פחות צעירים ← פחות עסקים ושירותים ← פחות אטרקטיביות ← עוד עזיבה. גאוגרפים מכנים זאת "סיבתיות מצטברת": יתרון קטן בהתחלה מתעצם עם הזמן.

מקרה מבחן: בישראל רוב התושבים גרים באזור המרכז, ושם מרוכזים רוב החברות הגדולות ותעשיית הטכנולוגיה. הנגב, יותר ממחצית שטח המדינה, מאוכלס בחלק קטן מהתושבים, והגליל רחוק מהמרכז אף שהוא ירוק ועשיר במים. בשנות

החמישים קודמה מדיניות פיזור אוכלוסייה: הוקמו עיירות פיתוח בנגב ובגליל, ועולים רבים יושבו בהן – לעיתים בלי מקורות תעסוקה מספיקים, מה שהשאיר חלק מהעיירות מאחור למשך שנים.

כיום משלבים כלים מגוונים: הטבות מס ודיור, השקעה במסילות ובכבישים שמקצרים את המרחק בזמן, פארקי תעשייה, מכללות ואוניברסיטאות בשוליים, והעברת מוסדות ובסיסים גדולים לנגב. הוויכוח המרכזי הוא אם להביא אנשים אל השוליים, להביא את השוליים "קרוב" למרכז בעזרת תחבורה, או לחזק את היתרונות הייחודיים של כל אזור.

חלק א' – מתרגלים מושגים

בחלק הזה נחבר כל מושג להגדרה שלו, ונזהה דוגמאות מהחיים.

1. התאימו: כתבו בריבוע את האות של ההגדרה המתאימה.

1. אזור גלעין	**א.** האזור המרכזי והצפוף במדינה, שבו מתרכזים שלטון, כלכלה, שירותים, תחבורה ומקומות עבודה רבים.
2. אזור שוליים	**ב.** אזור רחוק מהגלעין, לרוב דליל, עם פחות מקומות עבודה ושירותים, אך עם נוף פתוח ודיור זול.
3. מאזן הגירה	**ג.** הקלות בתשלום מסים שמדינה נותנת לתושבים או לעסקים כדי לעודד אותם לפעול באזור מסוים.
4. הגירה פנימית	**ד.** מדיניות שמטרתה לעודד מגורים באזורי השוליים כדי שהאוכלוסייה לא תתרכז רק במרכז.
5. פיזור אוכלוסייה	**ה.** מספר האנשים שעברו לגור באזור פחות מספר האנשים שעזבו אותו.
6. עיירת פיתוח	**ו.** מעבר של אנשים ממקום למקום בתוך אותה מדינה, למשל מהשוליים לגלעין.
7. נגישות לשירותים	**ז.** מידת הקלות להגיע לבית חולים, לאוניברסיטה, לתרבות ולעבודה, לפי מרחק, זמן ותחבורה.
8. הטבות מס	**ח.** עיירה שהוקמה בישראל בשנות החמישים בנגב ובגליל, ויושבו בה עולים חדשים רבים.

2. השלימו: לאיזה מושג מתאימה כל דוגמה?

1. מפעל בשוליים שמשלם פחות מס – זו דוגמה ל־_____
2. שעה וחצי נסיעה לבית חולים גדול – זו דוגמה ל־_____
3. עיירה בנגב שהוקמה לעולים – זו דוגמה ל־_____
4. הקמת יישובים חדשים בדרום ובצפון – זו דוגמה ל־_____

חלק ב' – בודקים הבנה

חזרו לקטע הקריאה. הקיפו את התשובה הנכונה, וסמנו נכון או לא נכון.

1 מהי "סיבתיות מצטברת" בהקשר של גלעין ושוליים?

- ◯ א. פערים נעלמים מעצמם
- ◯ ב. יתרון קטן בהתחלה מתעצם עם הזמן ויוצר מעגל
- ◯ ג. שינוי אקראי
- ◯ ד. מצב שבו אין הגירה

2 מה הייתה חולשה של מדיניות עיירות הפיתוח בשנות החמישים?

- ◯ א. יושבו בהן עולים רבים לעיתים בלי מקורות תעסוקה מספיקים
- ◯ ב. הן נבנו במרכז
- ◯ ג. לא גרו בהן אנשים
- ◯ ד. הן היו קרובות מדי לתל אביב

3 איזו גישה מבקשת "להביא את השוליים קרוב למרכז"?

- ◯ א. הטבות מס
- ◯ ב. בניית מגדלים במרכז
- ◯ ג. השקעה בתחבורה מהירה שמקצרת את המרחק בזמן
- ◯ ד. סגירת יישובים

4 איזה נתון ממחיש את הפער בין שטח לאוכלוסייה בנגב?

- ◯ א. הנגב קטן וצפוף
- ◯ ב. הנגב הוא מרכז הכלכלה
- ◯ ג. בנגב גרים רוב התושבים
- ◯ ד. הנגב הוא יותר ממחצית השטח, אך גר בו חלק קטן מהתושבים

5 מהו מחיר הריכוז בגלעין?

- ◯ א. צפיפות, גודש, זיהום ודיור יקר
- ◯ ב. מחסור במקומות עבודה
- ◯ ג. מרחק מבתי חולים
- ◯ ד. מחסור בתחבורה

נכון או לא נכון? אם לא נכון – תקנו בשורה.

1 מאזן הגירה שלילי עלול להזין את עצמו ולהעמיק פערים.	נכון	לא נכון
2 הפער בין גלעין לשוליים הוא תופעה ייחודית לישראל.	נכון	לא נכון
3 תחבורה מהירה יכולה לצמצם את המרחק בזמן בין שוליים לגלעין.	נכון	לא נכון
4 הגליל הוא אזור שוליים משום שהוא מדברי ויבש.	נכון	לא נכון

חלק ג׳ – חושבים כמו גאוגרפים

כאן אין תשובה אחת נכונה. כתבו במשפטים מלאים והסבירו את דעתכם.

1 שרטטו ״מעגל סיבתיות מצטברת״ לאזור שוליים, והציעו נקודה אחת שבה מדיניות יכולה ״לשבור״ את המעגל.

2 השוו בין שתי גישות: ״להביא אנשים לשוליים״ (הטבות מס ודיור) לבין ״להביא את השוליים קרוב למרכז״ (תחבורה). מה היתרון והסיכון בכל אחת?

3 נתחו את מדיניות עיירות הפיתוח מנקודות המבט של המדינה בשנות החמישים, של משפחת עולים ושל צעירה בעיירה כיום.

אתגר חוקרים

היו ״ועדת תכנון״ לאזור שוליים בישראל (בנגב או בגליל). אספו שלושה נתונים על האזור (אוכלוסייה, מרחק בזמן למרכז, מקורות תעסוקה), בנו תוכנית בת שלושה צעדים לחמש השנים הקרובות, וכתבו כיצד תמדדו אם התוכנית הצליחה (למשל מאזן הגירה).

כרטיס יציאה – גלעין ושוליים

גזרו לאורך הקו המקווקו ומסרו למורה. שם: _____

1. מה פירוש "סיבתיות מצטברת"?

2. יתרון וחיסרון של מדיניות פיזור האוכלוסייה: ...

3. הגישה שאני בוחר לצמצום הפער, ולמה?

איך הבנתי? ◯ הבנתי היטב ◯ הבנתי חלקית ◯ אני צריכים/ות עזרה